

ЧАТЫРОХРАДКОЎЕ, к а т р э н, страфа, якая складаецца з чатырох вершаваных радкоў. Структура Ч. валодае вялікімі рытмічнымі, сінтаксічнымі і інтанацыйнымі магчымасцямі. Ч. можа быць самастойным мастацкім творам. Часцей выступае кампанентамі вершаў і паэм. У бел. нар. паэзіі сустракаецца ў календарна-абрадавых (восенняя «Ой валы мае палавенькія...»), сямейна-абрадавых (хрэсьбінныя «Ішоў кум па сялу...», «Пасаджу я квасол...»; вясельная «Адчыняй, матка, аконца...»), антыпрыгонніцкіх («Ох ты, доля...»), рэкруцкіх і салдацкіх («Ой, ляцелі гусі...», «Па сіняму мору...»), лірычных («Ой, зацвіла калінанька...», «Чарэшанькі і вішанькі...»), любоўных («Там каля млына...», «У полі вярба...»), жартоўных («Мой міленькі захварэў...»), танцавальных («Кадрыль», «Юрачка») песнях, песнях-баладах («На бітым гасцінцы...», «А дзе месяц, дзе зара...»), частушках.

ЧАТЫРЫ, лік, які ў бел. міфапаэтычнай мадэлі свету сімвалізаваў раўнавагу, завершанасць, стабільнасць, паўнавартаснасць, таму што адлюстроўваў усе бакі свету: поўнач і поўдзень, усход і захад. Архаічныя светапоглядныя ўяўленні былі цалкам спраецыраваны на прынцыпы будаўніцтва жытла чалавека, а пазней — падворку ці ўсёй сядзібы. Калі закладвалі новы дом, то перш за ўсё маркіравалі Ч. куты хаты жменькамі жыта, а як толькі будуць пакладзены першыя падваліны (першы вянок), прастору будучай хаты дзялілі на роўныя Ч. клеткі, на скрыжаванні якіх ставілі сярэдніх памераў бярозку. Лік Ч. ўвабраў у сябе ў якасці базавага, зместафарміруючага лік *тры*. З чатырох бакоў свету актуальнымі для чалавека заўсёды аказваліся толькі тры бакі, чацвёрты быў закрытым, завуаліраваным, хутчэй за ўсё выступаў антаганістам да ўсіх астатніх. Пры гэтым утваралася парадаксальная сітуацыя: кожная з бінарных апазіцый (усход — захад, поўнач — поўдзень) была паўнавартасна маніфэставанай, але як толькі яны замыкаліся ў квадрат, то адзін бок аказваўся прыхаваным, выключаным з кантэкстаў абрадавай практыкі. Пра гэта яскрава сведчаць чарадзейныя казкі: герой адпраўляецца ў «той» свет, на скрыжаванні дарог (сімваліка чатырох бакоў свету) ён бацьчыць камень-валун, на якім пазнача-

ны толькі тры дарогі — прама, налева і направа. Чацвёртая — назад — не маніфэставана, таму што, калі герой паверне назад, то ў яго проста не будзе будучыні. Акрамя таго тое, што знаходзіцца за спінай, ззаду, звязана са «светам» продкаў, верагодна, у каардынатах бакоў свету — гэта захад, той бок, куды сыходзіць сонца на ноч. У традыцыйнай культуры, магчна-абрадавай практыцы, вопыце нар. медыцыны лік Ч. таксама надзелены рысамі паўнавартаснасці і завершанасці, якія спрыяюць і нават гарантуюць неабходную выніковасць. У Рэчыцкім павеце ад сурокаў дзіцяці ў ваду клалі трохі моху, узятага з чатырох чужых двароў. Калі дзіця хварэе на лунатызм, трэба было на падлозе крэндай абвесці светлы круг ад месяца, а пасля гэтага на адну гадзіну класі хворага чалавека на тое месца падчас змены кожнай фазы. У чарадзейных казках чацвёрты дзень — завяршальны: «Цар Гвідон Саміхлѣнавіч караблі Хвѣдара Тырана Бардзібіянавіча пазатапіў, чацвера сутак пабядзіў усю яго войску». Найбольш шырока сімваліка ліку Ч. прадстаўлена ў вясельнай абраднасці і паэзіі. У бел. Вяселлі структураўтваральнай дамінантай была сімваліка цотнасці, таму вакол пары маладых фігуравалі дзве пары (разам Ч.) родных і хросных бацькоў, сватоў, маршалак, дружкаў, музыкантаў. На дзяжу, пакуль будзе падыходзіць рошчына, клалі Ч. нажы, у вясельным поездзе з кожнага боку было па Ч. кані. Вясельны хор жанчын спяваў сакральны гімн маладым:

Скуй нам свадзёбку...

На тры грані да на чатыры:

Первая грань на любоў, на савет.

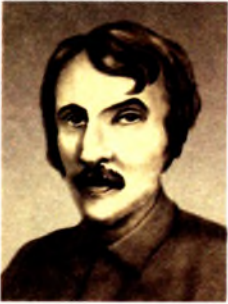
Друтая грань да й на доўгі век.

Трэцяя грань да й на хлеб, на соль,

Чацвёртая — да й на дзетушак.

І. І. Крук.

ЧАЦВЁР, «мужчынскі» дзень тыдня, якому ў традыцыйнай сістэме адліку часу адпавядае цотны лік «чатыры». Адлюстроўваючы жаночы пачатак у парадакавай нумарацыі (цотная лічба 4), Ч., як і аўторак, пры гэтым мае назву мужчынскага роду, на чым пераважна і грунтаваліся станоўчыя адносіны да яго. У дахрысціянскія часы Ч. быў днём, прысвечаным ушанаванню бога Сонца і адпаведна днём святкавання вяселляў: «Калі жаніцца будзеш?» —

Я. Чачот.

«Пасля дожджыка ў Ч.!» Разам з тым у яго сакральна-духоўным змесце значнае месца належала продкам. Магчыма, дыялог з прашчтурамі паўплываў на ўзнікненне Чыстага Ч., калі трэба было ачысціць сябе ад састарэлых інфармацыйна-энергетычных напластаванняў і нанова нанесці іх абрадам Купання ў асвечанай вадзе. У адпаведнасці са сваёй парадкавай нумарацыяй Ч. у структуры тыдня ўвабраў у сваю абрадавую характарыстыку асноўныя рысы сімвалікі ліку «чатыры». У міфапаэтычнай мадэлі свету чацвёрка маніфэствала як прадуктыўныя, прыдатныя для жыцця чалавека тры напрамкі: поўнач, поўдзень і ўсход (прама, налева, направа). Захад (назад) — дарога да продкаў, якая актуалізуецца толькі ў спецыяльныя дні памінаанняў. Сюды адносяцца два Наўскія Ч. і Стрэчаньскія Дзяды. Ч. лічыўся найбольш спрыяльным днём для шматлікіх доўгатэрміновых перспектыўных пачынаанняў: будаўніцтва новай хаты, удалых Заручын, Зажынак. На Беларускім Палессі ў Ч. выпякалі вясельны каравай (калі ж жаніх нарадзіўся ў Ч., то ў сераду або пятніцу). Гэты дзень меў яркую сельскагаспадарчую накіраванасць: пачыналі збор ураджаю (зернавых, капусты, морквы, бульбы). Ч. прыдатны для стрыжкі валасоў і пазногцяў (толькі ў маладзіковую фазу Месяца). Лічылі, што той, хто будзе прытрымлівацца гэтага правіла, будзе заўсёды жыць у дастатку. Добрая гаспадыня ведала, што саліць агуркі або сала, квасіць капусту трэба ў Ч. на маладзёк. Наўнасьць літары «р» у назве дня нарадзіла у нар. свядомасці асацыятыўную забарону садзіць у гэты дзень гародніну — быццам бы яе з'ядуць чэрві. Выключэннем з'яўляўся Чысты Ч., калі раілі садзіць капусту. У Ч. выконвалі некаторыя магічныя дзеянні, каб засцерагчы сябе, сваю хату і гаспадарку ад хваробы, злодзеяў, паўплываць на вырашэнне нейкай справы. Каб карова была з малаком, кожны Ч. раніцай чыталі малітву і замову. Каб засцерагчыся ад зласлівых людзей, трэба было раніцай у Ч. уявіць вакол сябе вогненную сцяну, якая рушыцца па сонцы і падымаецца да нябёсаў, і чытаць малітву. Каб муж не быў раўніўцам і добра адносіўся да жонкі, ноччу з серады на Ч. начытвалі на мыла, а раніцай прапаноўвалі мужу вымыцца і выкарыстаць гэтае мыла. Ч. мог паўплываць

на суддзяў і іх рашэнне, таму ў гэты дзень чыталі спецыяльныя замовы. Святочныя Ч. ў святочным крутавароце: Ч. на 9-м перадвелікодным тыдні атрымаў назвы Масляны, Мясаядны, Паставы, Зімовы, Стрэчаньскія Дзяды; Ч. на 8-м (адзін з асноўных дзён святкавання Масленіцы) — Тлусты, Крывы Ч. або Валосы, Улас, Аўлас; Ч. апошняга перадвелікоднага тыдня — Чысты; Ч. на 4-ы дзень пасля Вялікадня — Светлая сядміца, Наўскі Вялікдзень, Вялікдзень мёртвых, Наўскае скрысенне; Ч. на 6-м тыдні пасля Вялікадня (40-ы дзень пасля Уваскрэсення Ісуса Хрыста) — Узнясенне Хрыста на неба, Узнясенне, Ушэсце, Ушэснік; на 7-м — Сёмік; на 8-м — Наўскі Ч., Наўская Троіца, Абліваха, Сухі; на 9-м — Дзесятнік, Дзевятнік або Сухі; на 10-м — Дзесятка.

Літ.: Клімишин И.А. Календарь и хронология. М., 1985; Крук Я., Коткович О. Колесо времени: традиции и современность. Мн., 2003. С. 72—98.

А. В. Камовіч.

ЧАЧОТ Ян Тадэвушавіч (7.7.1796, в. Малошычы Карэліцкага р-на — 23.8.1847), бел. і польскі паэт, фалькларыст, перакладчык. Скончыў Навагрудскую дамініканскую школу (1815). Вучыўся ў Віленскім універсітэце (1815—16). Працаваў у бюро па ўпарадкаванні архіваў князёў Радзівілаў (Вільня), на Лепельшчыне і ў бібліятэцы Храптовічаў на Навагрудчыне. З 1818 член таварыства філаматаў; для студэнцкіх сходаў пісаў песні, вершы, баллады на бел. і польскай мовах на ўзор народных. Пра набліжанасць шэрагу яго вершаў да ўзроўню нар. песень, многія з якіх пакладзены на музыку Т.Занам, С.Манюшкай, сведчаць песні «Заспяваем...», «Да пакіньце горла драць», «Што старыя за вар'яты!», «Гэй, сябры, у гурт вясель!», «Гэй, малойцы», «Песенька на два галасы», «Неяк ля гаюмы з Зосыя лічылі...», «Касец», «Малацьбіты», «Праснічка», «Зязюлька», «Прыляцелі саколікі» і інш. Тэмы і вобразы для сваіх твораў чэрпаў з нар. казак, паданняў, песень. Фалькл. матывамі прасякнуты створаныя ім у 1818—19 баллады «Свіцязь», «Бекеш», «Узногі», «Мышанка», «Калдычэўскі шчунак», «Наваградскі замак», «Падземны звон на горцы ў Пазяневічах», «Радзівіл, альбо Заснаванне Вільні». Напісаныя на польскай мове, яны адзначаны ўжываннем вялікай коль-